

BAYEZİD İL'İN TAHTA ÇIKIŞI SIRASINDA İSTANBUL'DA VUKUA GELEN HÂDİSELER ÜZERİNE NOTLAR

Şehab dđin Tekindađ

1481 (= 886) de, büyük bir ihtimalle Mısır seferine çıkan Fâtih Sultan Mehmed, Maltepe'de hastalanarak vefat edince İstanbul bir takım hâdiselere sahne olmuştur.

Bu sefere, Vezir-i âzam sıfatı ile, iştirâk eden Karamânî Mehmed Paşa¹, Fâtih'in hastalığı sırasında onu teskine çalıştığı gibi, Manisa Çelebî-i (= *Evkaf defterleri*'nde: Muhiyüddin Çelebî-i Magnisâî) başda olmak üzere sâir vüzerâ ve Kazaskerlerinde tasvibi ile, onun ölümünü de saklamış ve zevâhiri kurtarmak maksadı ile, büyük şehzâde Amasya vâlisi Bayezid'e Babüssaâde kapucularından Keklik Mustafa vasıtası ile haber göndermişti. Ayrıca, tarafdar bulunduğu Karaman vâlisi Küçük şehzâde Cem'e de haber salan Karamânî Mehmed Paşa², anlaşıldığına göre, Bayezid'den evvel Cem'i İstanbul'a getirterek bir emrivâki yapmak istemişti³.

¹ Devrin kaynaklarında, umûmiyetle, "Nişancı Çelebî" veya "Nişânî" (= Tevkîi) mahlası ile meşhur olup, zamanında çok şöret kazanmıştır. Kabûlî, bunun namına kasîde ve şiir yazdığı gibi (bak. *Divân*, nşr. İ. H. Ertaylan, İstanbul, 1948, s. 193, 194 vd.), Hâmîdî, Türkçe ve Farsça kasidelerini onun namına kaleme almıştır. Bak. *Divân*, nşr. İ. H. Ertaylan, İstanbul, 1949, s. 293 vd, 315 vd. Tam biyografisi için bk. M. C. Şehabeddin Tekindađ, İsl. Ansk. madde. *Mehmed Paşa, Karamânî*, cüz 78, s. 588—591.

² Bak. Âşık Paşa-Zâde, *Tevârih-i âl-i Osman*, nşr. Giese, s. 183; *Tevârih-i âl-i Osman*, Anonim, Üniversite Ktp. Türk. Yazm. nr. 3976 (bidâyetten 892 ye kadar), Vrk. 131^b; Théodore Spandouyn Cantarasin, *Petit traité de l'origine des Turcs*, nşr. Schefer, Paris, 1898, s. 44; Donado da Lezze, *Historia Turchesca, 1300—1514*, nşr. Dr. I. Ursu, Bucureşti, 1910, s. 116. Krş. Chalcondyle, *L'Histoire des Turcs, t. B. de V. Bourbonnois*, Paris, 1620, *Continuation*, II. 177.

³ Düşmanlığın menşei ve Bayezid'in Karamânî Mehmet Paşa'yı ortadan kaldırmağa karar vererek Şeyh Cemîlî-i Halvetî'den yardım istemesi hakkında bk. Celâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezât*, Üniver. Ktp. Türk. Yazm. nr. 1894, vrk. 153^b vd; *Şekâik*, tre. Mevdî Ef. İstanbul, 1279, s. 285 vd.

Seferde hazır bulunduğunu iddia eden Mehmed Neşri, bu sırada vukua gelen hâdiseler hakkında tafsilât vererek, Karamânî Mehmed Paşa'nın Fâtih'in cenâzesini gizlice arabaya koyub, tabibler ve devlet erkâm ile birlikde İstanbul'a getirttiğini ve iskeleye inerek Yeniçeri ve İçoğlanların İstanbul cihetine geçmesine mâni olduğunu anlatır. Onun bu hususta verdiği malûmat, vakayie muasır müelliflerden Âşık paşa-zâde, Bihiştî gibi Donado da Lezze tarafından da te'yid edilmektedir⁴.

Aldığı tedbirler sâyesinde, İstanbul ile Üsküdar arasındaki münakaleyi keserek, nakil vasıtalarını da İstanbul tarafına alan Karamânî Mehmed Paşa, gene bir ihtiyatî tedbir olmak üzere, Acemi oğlanlarını da Fil-Çayırı nehri köprüsünün ta'miri ve lüzumlu hendeklerin (=Arık) kazdırılması bahanesi ile⁵ İstanbul'dan çıkarttığı gibi, şehir hisarının kapularında kapatmış idi; Çağdaş müelliflerden bazılarına göre, Cem, Gelibolu yolu ile İstanbul'a gelecek idi.

Burada, Karamânî Mehmed Paşa'nın rakipleri olan Bayezid'in iki damadı Rum-ili beğlerbeği Hersek-oğlu Ahmed Paşa ile Anadolu beğlerbeği Sinan Paşa gibi Yeniçeri ağaları Kasım, Rüstem ve İstanbul muhafızı İshak paşa'nın, ordunun başında olarak, oynadıkları role işâret etmek icâp eder⁶. Nitekim, İshak paşa'nın "ferzend-i azîz" hitabı ile bir arkadaşına gönderdiği mektubdan anladığımız göre [I], daha başlangıçta kapu halkı İshak Paşa'ya arz-ı inkiyad etmiş olup, Bayezid'in vürûduna muntazir idiler. Gene aynı mektupda, yolların şiddetle muhafaza edildiği belirtilerek,

⁴ Bak, *Cihannümâ*, nşr. Fr. Taeschner, Leipzig, 1951, s. 219; Âşık Paşa-Zâde, s. 182; Bihiştî, *Târih-i Âl-i Osman*, Add. or. ms. nr. 7839, Vrk. 210^b; Donado da Lezze, 118. Ayrıca bk. *Anonim*, Üniv. Ktp. Vrk. 131^b; Rüstem Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Üniv. Ktp. Türk. Yazm. no. 2438, Vrk. 144^b.

⁵ Bak, Neşri, s. 219. Krş. Hoca Sa'deddin *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul, 1279, II, 3; *Anonim*, Üniv. Ktp. Vrk. 131^b; *Anonim*, Nuruosmaniye Ktp. Türk. Yazm. nr. 5895/8, Vrk. 110^b (*Târih-Coğrafya yazmaları Kataloğları*'nda, 1. Türkçe tarih yazmaları, 2. Fasikül, İstanbul, 1944, s. 289, "İkinci Sultan Bayezid devrine mahsus tarih" olarak tavsif edilen bu eser, evvelâ bizi yanlış yola sevk etmiş ise de, sonradan bunun *Tâcü't-Tevârih*'in Bayezid'e tahsis edilen kısmı olduğunu kat'iyetle tesbit etmiş bulunuyoruz).

⁶ Bak, İshak Paşa'nın mektubu, Topkapı sarayı müzesi Arşivi, nr. E. 8973. Krş. Donado da Lezze, s. 116 vd., 118; P. Giovio, *Informazione di Paulo Giovi-vescovo di Nocera, a Carlo Quinto Imperadore Augusto, Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, nşr. Sansovino, s. 218; Spandouyn, s. 44, 814.

şehzâde Cem tarafından gaflet olunmaması tavsiye ediliyordu. İstanbul içinde faâliyete geçen bu gurup, Karamânî Mehmed Paşa'nın Cem'e gönderdiği adamları tevkif ettirdikleri gibi, padişahın öldüğü haberinide işâe ederek yeniçerileri tahrik ettiler. Fâtih'in ölüm haberi ile müteheyyc olup, karma-karışık bir surette, asil yoldan gelerek iskeleye dökülen Yeniçeri ve İçoğlanları,⁷ içlerinden bir kaçının Pendik ve Kartal önünden Pereme⁸ ile dolaşıp Kurşunlu-Mahzen pişkâhından bir kaç at gelmesini⁹ Üsküdar iskelesine getirmeleri üzerine, bunlara dolarak, alelacele, İstanbul'a geçtiler¹⁰.

İskeleye inerek, Yeniçeri ve içoğlanların cebren geçtiklerini öğrenen Karamânî Mehmed Paşa, onlara karşı giriştiği tehdid hareketinde muvaffak olamayınca, aralarında vâki olan eski kinden korkarak, gizlenmek üzere, evine çekildi¹¹; cemâatine haber verdi; ancak bunların kaçması yüzünden, İstanbul sokaklarına yayılan Yeniçeriler "*Bayezid çok yaşasın*" diye nümâyiş yaparak¹², bütün diğer arkadaşları ile birlikde, mezkûr paşa'nın evini bastılar ve alınan bütün tedbirlere rağmen, onu Divanhânesinde yakalayıp öldürdü-

« اسكودره كلك كوردك كه اصل يولدن جميع يكي چرى و ايج اوغلانلى 7
« اسكودره دوكدلر bk. Neşri, s. 219.

⁸ Daha Bizans devrinden itibaren Porta Peramae (= geçit, Balık-pazarı kapusu), Haliç'den Galata'ya geçmek üzere bu kapu civarından kayıklara binildiki bu kayıklara, mezkûr kapuya nisbetle pereme (= پرمة) deniliyordu. Garbli seyyahlar peremeleri Venedik gondollarına benzeterek, bunların daha suratlı olduğunu söylerler. Meselâ bk. Jérôme Maurand, *Itinéraire*, nşr. L. Dorez, Paris, 1901, s. 43.

⁹ Bk. *Anonim*, Üniver. ktp. Var. 131^b.

¹⁰ « اول پندكدن يكن اول بيش يكي چرى و ارب صرى < ضررى >
آت كيلرن كندرب اسكودره كتردلر اسكله باشنده غفارت يكي چريلر ازدرها كب اغر
اجب كيه منتظر كن يتشب في الحال كي الدغي مقداري قويلب طرفه العين اچنده استابوله يكب...
bk. Neşri, s. 219 vd.

¹¹ « و وزير مذكور جهته معادات سابق كه باينكيچرى داشت از خوف كنج
« توارى و اختفا كرفت bk. İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Ali Emiri, Fars. Yazm. no. 806, VII, s. 330.

¹² "*La Pose in Cima d'una lancia et la Portarono per la terra gridando: "Viva viva Baiaisi"*. bk. Donado da Lezze, s. 118.

ler¹³. Rüstem Paşa'ya nisbet edilen *Tevârih-i Âl-i Osman*'ca, Yeniçerilerin Karamânî Mehmed Paşa'nın mallarını da yağma ettikleri kayıtlıdır¹⁴. Bunda sonra Fâtih'in husûsî tabîbî (=Tabîb-i Sultânî) Yahudi Yâkub Paşa (=Iacopo)¹⁵ yı öldüren Yeniçeriler, bir kısım Hıristiyanların olduğu gibi, bilhassa, Yahudi mahallelerini [II] yağmalayarak¹⁶, Karamânî Mehmed paşanın bir mızrağın ucuna takılı

« اما تمام سپاه بر منازل وزیر هجوم کردند و بهر تدبیر که بود مفرومتر¹³ »

bk. İdris-i Bitlisî, VII, 330; Neşrî, s. 220; Bihîştî'ye göre (Var. 211^a) katili bilfiil Subaşı'dır. Ayr. bk. Anonim, Üniv Ktp. 131^b; *Tevârih-i Âl-i Osman*, Anonim Türk. Yazm. İnk. Ktp. M. Cevdet yazm. nr. K. 255, s. 194; Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Türk. Yazm. Üniv, Ktp. nr. 5959, Var. 115^a; *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Giese, Breslau, 1922, s. 116. Bugün Nişanca mahallesi ismini alan mevkiye mevcut câmiinin kible kapısı karşısındaki kabrinde yatan Mehmed Paşa'nın bizzat Şeyh İbnü'l-Vefâ tarafından yazılan mezar taşında eş-Şehîl lakabı okunmaktadır (Kitâbe için bk. E. H. Ayverdi, *Fâtih devri mimarisi*, İstanbul, 1953, s. 428). Karamânî Mehmed Paşa'nın öldürülmesi hâdisesi bir takım menâkip ve Tezkirelere de intikal etmiştir. Msl. bk. Mehmed Paşa Karamânî, *Menâkib-i enbiyâ ve Menâkib-i evliyâ*, Türk. Yazm. Konya, Yusuf Ağa Ktp. nr. 4132, Vrk. 81; Câmî, *Nefehatü'l-Uns*, tre. Lâmiî, İstanbul, 1299, s. 560; Yusuf Sinan Ef., *Tezkire-i Halvetigge*, Es'ad Ef. Ktp. nr. 1372, Vrk. 11^a; Celâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezât*, Vrk. 155^b.

« و رزقی یشما ایدب واستانبولی دخی یشما وتالان ایدلر¹⁴ » bk. Var. 114^b.

¹⁵ Tabîb-i Sultânî Yâkub Paşa'nın Ahmed, Mahmud, İshak, Ali (= oğlu Bayezid) ismindeki oğullarından bahseden Evkaf defterlerinde onun Rum-ili'deki tımarları zikredilmektedir. Bk. M. Tayyib Gökbilgin, *Efirne ve Paşa livası*, İstanbul, 1952, s. 148, not, 155, s. 305. Âşık Paşa-zâde, Yâkub Paşa'yı bütün yahudileri padişahın işine karıştırmış olmakla itham etmektedir: « چونکم بو حکیم یعقوب کم همان وزیر اولدی نه قدر کم آج یهودی وارسه پادشاهک اشترنه قارشدلر حکیم یعقوب سببیه¹⁵ » bk. s. 198, 207. Ayrıca bk. *Bâzırğân oğ'u adlı kimse hakkında şikâyetnâme*, Topkapı sarayı Müzesi Arşivi, nr. 6191. Yâkub Paşa'nın tam biyografisi için bk. Âli, *agn. eser*, Vrk. 125^a.

¹⁶ « Passata tutta la carte, et il resto del Campo a Constantinopoli, Parte de Gianizzeri Cioè li tristi et giottoni non Curando de' superiori si messero a far violenza et robar per la terra di Constantinopoli et etiam in persona massimea Christiani, et a' Gindei¹⁶ » bk. Donado da Lezze, s. 118. Ayr. bk. A. Gritti, *Relazione de Andrea Gritti oratore straordinario a Bajezid II, letta in Senato li 2 dicembre 1503, Le relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, nşr. E. Albèri, Series 3, III, 19. Ayr. bk. Oruc Bey, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, nşr. Fr. Babinger, « یهودیلرک اولرئی یشما ایدلر¹⁶ » s. 131; Anonim, M. Cevdet yazm. s. 194 de bütün İstanbul'un « شهری قسطنطین » yağma edildiği kayıtlıdır.

başını da İstanbul sokaklarında gezdirdiler¹⁷. Bu arada İstanbul'daki Venedik ve Floransalı tüccarların mağazaları da yağmaya maruz kaldı¹⁸.

O gece Üsküdar'da Emaret-ili'nde¹⁹ yatarak, ertesi günü İstanbul'a geçen Mehmed Neşrî, Yeniçerilerin sebep oldukları karışıklıkları anlatır ve onların korkunç hallerini tasvir eder²⁰. Bu müellife göre, İstanbul'daki bu fecî durum 16 gün devam etmiştir.²¹ Gene vakayie Çağdaş müelliflerden olup, bu karışıklıkları tasvir eden Kıvâmî, « Allah'ın halka Padişah eksikliğine gösternemesi²² » temennisinde bulunur²³. Dursun bey ise, bu karışıklık devrini « ذکر احوال انام در ایام قرت²⁴ » başlığı altında zikrederek, Fâtih'in ölümü ile « Hal-ı râiyyet ü asker sefine-i bi-lenger gibi mevc-i filen arasında muzdaribü'l-hal²⁵ » olduğunu belirtir²⁶.

İshak Paşa'nın el altından dağıttığı paralar ile²⁷ teskin olan Yeniçeriler, şehzâde Cem'in Oğuz Han adındaki şehzâdesinin Eski Saray (= Saray-ı atik) da bulunmasına rağmen, gene İshak Paşa'nın telkini ile²⁸ ayni yerde misâfir veya büyük babasının yanında

¹⁷ Bak, Kıvâmî, *Fetih-nâme-i Sultan Mehmed*, nşr. Fr. Babinger, İstanbul, 1955, s. 279; Oruc Bey, s. 131; Donado da Lezze, 118; A. Gritti, 19.

¹⁸ Donado da Lezze, 118. Krş. Zinkeisen, *GOR*, II, 475, not. 1; Heyd, *HDL*, II, 329, not. 2. İşte bu yüzdendirki Bayezid II. culusuna müteâkip Venediklilere daha müâhit ticârî şartlar te'min etmiştir. Bk. C. Baysum, İsl. Anşk. madde. *Balgos*.

¹⁹ Burada mevzubahs olan bina, Üsküdar'da sahil boyunda bulunan Fâtih imareti olup, seyyahlar, umumiyetle, geceyi burada geçiriyorlardı. 937 (= 1530) senesinin Şevvali'de İstanbul'da bulunan el-Gazzî, seyyahatının ilk gecesini burada geçirmiştir. Bk. *el-Metâliü'l-Bedriyye fi menâzil'r-Ramigge*, Arab. Yazm. Köprülü Ktp. nr. 1380. Tre. Ekrem Kâmil, *TD*, 1937, 1-2, s. 48.

²⁰ « اول کچه کینه اوسکودرده سمارت الینده یاتدم ارتسی استانبوله کچدم²⁰ »

یکی چریلر کویا که سلیمان دیولیدئی بنددن خلاص اولدلر آج قورت قوبه نیجه قوبولورسه

« استانبوله شوربه قوبولدلر²⁰ » bk. s. 220. Krş. Sa'deddin, II, s. 3.

²¹ S. 220. Karışıklıklar İdris-i Bitlisî'ye göre (VII, 330), 10 gün, Âli'ye göre (Vrk. 115^a), 12 gün sürmüştür.

²² Bk. *Fetih-nâme-i Sultan Mehmed*, s. 279.

²³ Bk. *Târih-i Ebâ'l-Feth*, TOEM, ilâve, İstanbul, 1880, s. 176 vd.

²⁴ « et oltre tal aumento lui donava a quelli da Cavallo 1000 aspri (= Akça) per uno et alli fanti a pie' et solachi 300 per uno²⁴ » bk. Donado da Lezze, 118. Krş. A. Gritti, 19; Anonim, Üniv. Ktp. 131^b (burada İshak Paşa'nın Yeniçeri ile olan münâsebeti üzerinde durulmaktadır).

²⁵ « Isach Bassa per esser il piu' vecchio parlo' in questo modo: « Fratelli sig-

rehine olarak bulunan Sultan Bayezid'in henüz 11 yaşındaki büyük oğlu Korkud Çelebi'yi, babasına vekâleten, tahta geçirip sokaklarda dolaştırdılar²⁶.

Babasının ölümü üzerine, İstanbul'dan gönderilen dâvet mektubunu alan Bayezid, derhal yola çıktı ve maiyetinde 4,000 kişi olduğu halde, 9 günde Üsküdar'a geldi. 22 Rebiülevvel Pazartesi = 21 Mayıs 1481²⁷.

Pek çok Kadırğa ve kayık hazırlıyarak istikbâline koşan devlet erkâm gibi, hemen bütün İstanbul yeni Padişahı karşılamak üzere Üsküdar'a koşmuşdu. Bayezid'i bizzat gören müellifler, bu sırada İstanbul'da duyulan heyecanı anlatarak "nakil vasıtalarının izdihamından deniz yüzünün görünmediğini, gemilerin birbirlerine yaklaşmaları ile küreklerin birbirine çatıştığını" tasvir ederler²⁸. Geçiş esnasında İshak Paşa'nın tahriki ile kayıklarını Padişahın

nori et soldati Carissimi. Voi havete al presente in nome del signor Baiasit sentato suo figliuolo Corcut fino Che'l padre venghi Ch'è Cosa ben fatta, " bk. Donado da Lezze, 119.

²⁶ Dursun Bey, Korkud'un sultanlığını tasvir eder:

خير آمد بجهان قورقود خان سلطان شد ببل زمزمه خوان برمرکابن زان شد شاهزاده چونشت بهر رضای پدرش خاست تاریخی لحم روی جهان خندان شد
s. 178. Ayr. bk. Sa'deddin, II, 3; Anonim, Üniv. Ktp. 131^b; Spandouyn, s. 45; Donado da Lezze, 119; A. Gritti, 19; Gio. Antonio Menavino, *Della vita et legge Turchesca, Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, nşr. Fr. Sansavino, Venice, 1534, P. 53.

²⁷ Bayezid'in Üsküdar'a gelişi tarihi muhtelif münâkaşalara mevzu olup, umûmiyetle, yanlış neticelere varılmıştır. Nitekim, Âşık Paşa-zâde (s. 183) de 21 rebiülevvel tarihi verilmekle beraber, Oruc Bey (s. 131); *Anonim* (M. Cevdet yazm. s. 194), Muhiy Çelebi (*Tevârih-i âl-i Osman*, Ali Emiri, Türk. Yazm. nr. 15 s. 172); Rüstem Paşa (Vrk. 145^a) ve bunlardan naklettiği anlaşılan Leunclavius (*Historiae Musulmane, Turcorum, Francofurti* 1591, s. 504) hep 19 rebiülevveli kabul ederler. Halbuki Kıvâmî (s. 285) 20 rebiülevveli bildirir. Doğrusu, gerek Dursun bey (s. 180) ve gerekse İbn Kemal (*ed-Defteri's-sâmin fi siyeri's-Sultan Bâyezid Hân b. Mehmed Hân*, Ali Emiri Ktp. Türk. Yazm. no. 32, vrk. 2^a) tarafından kabul edilen 22 rebiülevvel olması icâp eder (Ayr. bk. *Vâkıât-ı Sultan Cem*, TOEM, ilâve, 1330, s. 2). Bu tarihin mukabili olan 21 Mayıs tarihi Çağdaş garp müellifleri tarafından te'yid ediliyor. Bk. Donado da Lezze, s. 180; Spandouyn, 161; Menavino, 53.

²⁸ «... سپاه انجم شہار دخی سفاین و مراکبه راکب اولوب توجه دومنک استانبول جانبہ توجہ ایلدکده ازدحام سفن مملوه ایله روی دریا کورونیز اولدی . bk. Sâdeddin, II, 5. Diğer

râkip olduğu kadırgaya yanaştıran yeniçeriler, Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa'nın avdetini ricâ ettiler; Bayezid'de ricalarını is'af etti²⁹.

Bayezid'in İstanbul hisarına girişini gören müellifler, bu münâsebetle yapılan merâsim hakkında pek çok tafsilât verirler. Ezcümle, eserini Bayezid'e ithaf eden İbn Kemal (=Kemal Paşa-zâde), sultanı karşılayan askerler ile İstanbul'u tasvir eder³⁰. Pek çok kaynak görmek sûreti ile eserini kaleme alan Hoca Sa'deddin ise, o gün Bayezid'in atına süvâr olarak, mâtem libası ile şehir kapusundan duhûl ettiğini, başında şemle sarılı olmakla maiyetinde bulunan beyler gibi Paşa ve ağalarında şemle kuşak sarmarak Padişahla birlikde mâtem tuttuklarını bildirir ve yapılan merâsimi anlatarak âyîn-i Osmânî üzere askere terakkiler³¹ ihsan eden Padişahı karşılayan İstanbul'lu esnaf ile ekâbirin, altun ve gümüşle dolu tabakları onun atının ayakları altına serdiklerini ve sokaklara yeryer kıymetli halılar, sırmalı kumaşlar (=طلادوز) yaymak sûreti ile onu Bâb-ı hümâyûn'a kadar teşyî ettiklerini tasvir eder³². Bâb-ı hümâyûn önünde saf bağlayan Yeniçerilerin Padişahı tevkife

bir tasvir için bk. İbn Kemal. *ed-Defteri's-Sâmin*, Vrk. 2^a; Da lezze, 168; Spandouyn, 45. Ayrıca bk. Leunclavius, s. 594; L. Thuasne, *Djem-Sultan*, Paris, 1892, s. 27 (esas kaynağı Sâdeddin'dir).

²⁹ Bk. Donado La Lezze, 119, 133.

³⁰ «... ایکی طرف صف اولوب میان کزازده صف صف کھی طوردیلر، سپاهینک دلبنددن ویکچیبری نک برکندن شهر کلی وزنیق آچلمش کشته بکزردی، سقاقلریک کنارلنده دزان حربلر > سلطنت کزازنه ایکی سره دیکامش سوسنه بکزردی صاغ وصول ایکی قول دکلوب طوران حربلر < دل اوزادوب ثنا . bk. Var. 2^b .»

³¹ Donado da Lezze'ye göre (s. 119), her sipahiye 1000, her solaka 800 akçe.

³² «... ازباب مکتت و شرف واصحاب صنایع و حرف طرف طرف صف چکوب دل و جانلرین کفلینه آلوب سیم و زر ایله مملو طبقلری اول شاه کامکارک سمند صبارقتاری پاینه نثار ایدوب روی زمینی دراهم و دنانیر منوره ایله رشک سپهر پرستاره ایتدیلر وشاه راه اقبال پادشاهی به سراسر فراشر و طلا دوز قاشلر دوشیوب . bk. Sa'deddin, II, 6. Krş. *Anonim*, Üniv. Ktp. Vrk. 132^a; *Târih-i âl-i Osman*, *Anonim*, Bibl. Nat. Anciens fonds Turc. nr. 98; *Târih-i âl-i Osman*, *Anonim*, Bibl. Nat. Anciens fonds Turc. 1047. Bu sırada İstanbul'da bulunan Spandouyn (s. 45), Bayezid'e sarfedilen servetlerden bahseder.

mecbur ederek, ubûr esnasındaki hareketlerinden ve Karamânî Mehmet Paşa'nın katlinden dolayı itizâr edip içlerinden bazılarının İstanbul zenginlerine taarruz etmelerinden dolayı mazeret beyân ettiklerini bildiren müellifler, Padişahın arzularını is'af ile onları ihšana garkettiğini kaydederler³³.

Ertesi gün (22 Mayıs 1481), toplanan divanda, oğlu Korkud'dan saltanatı resmen teslim alarak³⁴, tahta çıkan Bayezid³⁵, Şeyh Muslihuddin b. el-Vefâ'nın bizzat namazını kıldırıldığı babasının cenâzesini takbil idip omuzuna aldı; vezîrler, ümerâ ve sâir devlet erkânı kendisini taklid ettiler. Türk adeti üzere tertip olunan cenâze merâsimi³⁶, Yeni Câmi (= *Câmi-i Cedîd, Fâtih Câmi* III) de nihâyete erdi³⁷. Tâci-zâde Câfer Çelebi'ye göre, merâsimi müteâkip, Fâtih'in merkadiae destarı ile kılıcı vaz edilmiştir³⁸. İdris-i

³³ «Terzo, Che fosse parlonato a tutti quelli, Che havvano inneggiato et robbato christiani et Giu lei et altri,» bk. Donado da Lszze, 168. Krş. İbn Kemâl, ayn. essr, Var. 2^b; *Târih-i Âli Osman*. Bibl. Nat. nr. 1047.

³⁴ «Il di' sequente Che fu a di' 22 Maggio 1481 fu Congregata Corte, et fatto parlamento a' tutti Come Corcut Celebi Cedeva la signoria al pãtr suo Baiasit Sultan....» Donado da Lszze, s. 120.

³⁵ Bayezid'in tahta çıkışı hakkında düşürülen tarihler hakkında bk. Tâci-zâde Sa'dî Çelebi, *Münşeat*, nşr. Necati Lugal—Adnan S. Erzi, İstanbul, 1933, s. 61 vd. Gülşenî, Fâtih hakkındaki mersiyesinde, onun ölümüne bir hayli üzüldüğünü anlattıktan sonra, kendi yerine ikinci Bayezid gibi bir evlât bıraktığı için sevinip, ömrünün bekaatı çocuklarına olsun ve talihi fidanı ter ü tazâ kalsın duası ile bitirmektedir. bk. *Divân*, Fars. Yazm. Bayezid Umûmî Ktp. nr. 5230, Vrk. 42^a. nşr. Tahsin Yazıcı, *Fâtih ve İstanbul*, II, sayı. 7—12, 1954, s. 93. Aynı bir tasvir için bk. Mehmed b. Hâcî Halîl el-Konevî, *Târih-i Âli Osman*, Fars. Yazm. Bibl. Nat. Suppl. Pers. no. 1394, Vrk. 73^a vd.

³⁶ هزار آت قوروغنی کسدیلردی نیجه بیگ قورلو یایی یدیلردی

bk. Sarıca Kemâl, *Selâtin-nâme*, Üniv. Ktp. Türk. Yazm. nr. 631, Vrk. 87^a. Bilâhare Bayezid'in vefâtı üzerine tertip edilen cenâze merasimini gösteren bir tabloda morhum padişahın sarığı ile kuyrukları toplanmış atları gibi bozulmuş yaylarında gösterilmiştir. bk. Şükri-i Bitlisi, *Setimnâme*, Hazine Ktp. nr. 1537, Vrk. 62^a. Kahire'de Şehzâde Ahmed'in oğlu Süleyman Bey için yapılan cenâze merâsimi de, İbn İyâs'ın bildirdiğine göre türk âdeti üzerine yapılmıştırki, yukarıda verilen malûmatı teyid etmektedir [bk. IV].

³⁷ Cenâze merâsimini Tâci-zâde Câfer Çelebi (*Mahab'et-nâme*, yazılışı, 890, İzzet Koyunluoğlu müzesi Ktp. Vrk. 12^b) ile Âlî (Vrk. 115^a) tasvir ederler. Aynı bir tasvir için bk. *Anonim*, Üniv. Ktp. Vrk. 132^b.

³⁸ بشینه وضع ایدوب بر تزه دستار قومشر یانه شمشیر خونبار

Bitlisi, Bayezid'in üç gün mâtem tuttuğunu³⁹, Sarıca Kemâl (= *Kemâl-i zerd*) ise, babasının yasını tutan Bayezid'in yâsin okuduğunu⁴⁰ bildirirler.

«حقك لعنيله اولش قبر كاشن نادر دستار غنجه تیغ سوسن
«خود كنج سعادت ایددی جسمی قلیج اول كنجك اولمشدر طلسمی»
bk. Vrk. 12^b.

³⁹ «سه روز بشمول غیوم غموم آن ماتم وسوكوازی درلباس سیاه غراداری
«متواری درغمام آلام می نمود» VII, 330.

⁴⁰ «طوتر شاه عزتیه اناسی یاسن کتورب جامعه اووقودی یاسن» (37b).

Z E Y İ L L E R

I

« هو

فرزند عزیز بعد اداء ادعیه الوافره خضرکنزه معلوم اولاکه
شمدکالده محمد پشاک و برنیچه مفسدلوک باشلری کسلوب
تمام قابوخلقی سلطان بایزیدوک وجود شریفنه منتظرلردر
قاموسی مطیع و منقاد اولشلردر امدی سیز داخی دایرکنزده
اولان سنجاق بکاریه یوللری اوکات حفظ ایدوب
وسلطان بایزیدی کوزلیاسز کلدوبکی کبی قارشولیوب
علی التمجیل یتشدورمک اردنیچه اولاسز بویاده کرکه کبی
اهتمام ایدوب سعی باینده شول که الدن کلور نسته در
یرنه یشه مردانه لکوک دمدر اوذن مقید اولاسز
واوته طرفدن داخی غافل اولیوب اول بایده تدارک
نسه ایله ایدسز از کبی اولوب قوشاغی اون یردن
قوشانوب شول که ممکن در کندی آدمروکنز صانغله و
اطرافکنزده کی سنجاق بکارین بو بایده ظهیر ایدنوب یوللری
بنلیاسز بمحمدله بو طرف ایچون هیچ تشوشنلیاسز تمام مرادکنزده
بلهسز بو خصوصده سیزله زیاده تاکید لازم اولیه که یزلردن نه قول اوله

حرره

اسحاق الفقیر»

Vesikanın yan tarafında :

ایدل باقی لطف	« واولغولوم ابراهيم وخیل
سزله مفوضدر	ویبری قولاروکیزی لطف
واغا قونداشکنز کرکه	ایدوب یانکزه کتورهسز
کبی خدمت اوزرنده	خدمتکنزجه بلجه کلر
درنجیه که اومرسز	بو بابه نقدر زحمته لسه
داخی زیاده بلهسز	معدورپرسز احتیاط
سز لروکیله کوکان	ایدروز <.....>
بر ایدوب کمال	مبادا اغدایه اویوب
الحالده بلهسز»	ناشایسته حرکت

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 8978.

II

Fâtih, fethi müstâkîp, İstanbul Yahudilerine Havralarına sâhib olmak hakkını tanıdığı gibi, Yahudi cemaatinin başında bulunan Haham Rabbi Mose Kapsali'ye de iltifat etmişti [bk. Ahmed Refik, *Hicri XII. Asırda İstanbul hayatı*, İstanbul, 1930, s. 11, 30 şevval 1011/1604 tarihli ferman, nr. 21. Krş. A. Galanti, *Tarcs et Juifs*, İstanbul, 1932, s. 24 vd; Aynı müell. *Fâtih Sultan Mehmed zamanında İstanbul Yahudileri*, İstanbul, 1933, s. 11 vd. Ayr. bk. Fr. Babinger, *Eine Altosmanische Anongme Chronikin Hebräischer umschrift*, Archiv orientalni, Praha, 1932, IV, 109, not. 1]. Bu yüzden İstanbul şehrinde daha fetihden beri bilhassa Hacı İsa semtinde Yahudi mahallelerine tesâdüf edilmekle beraber [bk. 1104=10 Mayıs 1694 tarihli hüküm, A. Galanti, *Les Synagogues d'Istanbul*, İstanbul, 1937, s. 5], Yahudi mahalleleri umûmiyetle Bağçe kapusunda bulunuyordu. İşte bu sebebledir ki Bağçe kapu müzellipler tarafından Çitit veya Cuhûd-kapu olarak zikrolunmaktadır. P. Gyllius [*De Topographia Constantinopoleos*, 1632, s. 202] bunu çift kapu olarak kaydeder [Krş. A. van Millingen, *Byzantine Constantinople*, London, 1899, s. 221; Paulys Wissowa, *Real.-Ency.* Stuttgart, 1900, IV, 930].¹ Vakfiye ve Tahrir Defterlerinden anlaşıldığına göre, fetihden sonra İstanbul'a yerleşen ve geldikleri şehirlere izâfe edilen Yahudi cemaatlerinin teşkil ettikleri mahalleler eksiziyeti teşkil etmektedir. Nitekim, Edirne'den gelen Yahudiler, Edirneli Yahudiler Mahallesini [*Mahalletü'l-Yahûdiyyini'l Edirneviggin*, bk. Mehmed b. Ali el-Fenâri, *Ayasofya Tahrir Defteri*, Muallim Cevdet, Arap. Yazm. yazılışı: 923, nr. O. 64, s. 185. Krş. *Fâtih Mehmed II. Vakfiyeleri*, Ankara, 1938, s. 222] teşkil ederek, bahçe-kapusu ve Yıldız hamamı etrafında [bk. E. H. Ayverdi, *Fâtih devri sonlarında İstanbul mahalleleri, şehrin iskânı ve nüfusu*, Ankara, 1953, s. 15 vd] toplanmışlardı. Yahudiler XV. asırda daha ziyade şu mahallelerde oturuyorlardı: Fildamı, Halil Paşa burgosu, Bozahâneler, Acemoğlu mescidi, Mescid Çelebi, Kara

¹ Bu kapu Âşık b. Ömer'de Cuhûd-Kapu [bk. *Menâzirü'l-Avâlim*, Türk. Yazm. Halet Ef. Ktp. nr. 616/II, Vrk. 41^b], *13 Pecep 1051 tarihli Maliye Defteri* [Başvekalet Arş. nr. 231] nde ise Bab-ı Şuhûd şeklindedir.

Şems, Hacı Timurtaş mescidi, Mescid-i Hoca Sinan, Hızır bey Mescidi, Azablar hamamı, Un kapısı, Sarı demirci mescidi, Balat, Güngöz-kapusu, Samatya-kapusu, Edirne kapu uçarşısı, Şeyh Mehmed Geylânî [Tafsîlât için bk. E. H. Ayverdi, *aynı eser*, s. 15 vd, 23].

İstanbul kadısı Muhiyüddin tarafından tanzim edilen 881/1477 tarihli icmal defterine göre, yahudiler, nefsi-i İstanbul'da 1647 haneye sahipdiler [nşr. Rifki M. Meriç, *Birkaç mühim arşiv vesikası*, İst. Enst. Mec. III, 1937, s. 34]. 894/1488'deki İcmâl muhasebesinde ise [bk. *M. Cevdet yazm.* nr. O. 91, s. 13] İstanbul yahudileri 2027 haneye sahip olup, 120, 855 akçe eziye veriyorlardı. 947/1522'de 1522 hane için 78644 akçe veren yahudi cemaâtı [bk. T. Gökbilgin, *ayn. eser*, s. 301, not. 335], 985/1576'da Halep kadısı Zekeriya Efendi'nin nüfus tahririne göre, İstanbul'da 2585 haneye sahip bulunuyorlardı. bk. *Evsâf-ı belde-i Kostantinigys-i Devlet-i Âli-i Osman*, Hacı Mahmud Ef. Ktp. nr. 6521, Vrk. 19^b vd. krş. N. Atsız, *Tanınmamış Osmanlı Tarihleri*, TKDB, IV, 1957, sayı. 1—2, s. 49 vd.

III

İstanbul'un ikinci tepesi üzerinde Havâriyün (=Saints-Apôtres) Kilisesinin yerinde, fetihden 10 sene sonra, 867 (=1462) de başlanarak sekiz senede (875/1470) ikmâl edilen bu câmi, berât ve vesikâlarda "Yeni Câmi,, ve buna mülhak medreselerde «medrese» veya "Yeni Câmi medresesi,, adile anılmakta idi (bk. Fâtih'in berâtı, nşr. Süheyl Ünver, *Fâtih ve İstanbul*, 1954, sayı. 3—6, s. 352; İstanbul'da Yeni Câmi civarında zuhûr eden yangın hakkında bir arıza. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 11477). Muhâsibe defterlerinde, umûmiyetle, «Câmi-i Cedîd-i Sultan Mehmed» şeklinde idi (bk. *Muhâsibe-i İhrâcât-ı mâbâh-ı âmir*, Câmi-i Cedîd'in 893 ve 897 seneleri Muhâsibe Defteri, M. Cevdet Yazmalarından, İnkilâp Ktp. nr. O. 91, s. 16 v.d; s. 37 v.d]. XV. asırda, Angiolello'da «una gran Cuba» şeklinde ta'rif edilen Yeni Câmi (bk. *Della Vita di Gio. Maria Angiolello et de un suo inedito manoscritto*, Vicenza, Mss. nr. 32. Bertoliana B, s. 52), bugünkünden farklı olup (Bayezid II. devrinin tasviri için bk. Kıvâmî, *ayn. eser*, s. 70 v.d), Kıyâmet-i sugrâ (=Küçük kıyâmet) yı müteâkip Bayezid II. tarafından 915 (=1500) da ta'mir edilmiştir. Bilâhare müteâdid zelzelelere marûz kalan Câmi, 1179 (=1765) de, yıkıldığı zaman, (1181 =1767) de, Mustafa III. tarafından, bugünkü şekliyle, yeniden, inşâ ettirilmiştir. Fâtih Câmi hakkında umûmiyetle bk. Ayvâsarâyî, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, İstanbul, 1231. I, 8; Gabrial, *Les Mosques de Constantinople*, Syria, VII, 1926, s. 382; Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopols*, Berlin, 1912; A. Saim Ülgen—H. Baki Kunter, *Vakıflar Dergisi*, I, s. 91 vd.; R. Anhegger, *TD*, 6, 1954, s. 145 vd; E. H. Ayverdi, *TD*, 10, 1934, s. 103 vd.

IV

İbn İyâs (Abû'l-Berekât Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, 1448—1524), 919/1513 senesi saferinin 18 inde Bulak'da vefât eden Şehzâde Ahmed'in oğlu Süleyman'ın cenâze merâsimini şöyle tasvir eder :

«... واخرجوا قدام جنازته خيوله وهي مقصوصة الاذنان وقد اقبلوا سروجها ووضعوها

Tercümesi : «... على نيشه وكمروا اتواسه ووضعوها على نيشه وهذه على طريقة بلادهم...»

«... kuyrukları kesilmiş ve eğerleri tersine çevrili atlarını cınâzesinin önünde yürüttüler, sarığını ve yaylarını kırarak, tabutunun üstüne koymuşlardı; bu onların memleketlerindeki adet üzere idi...» bk. *Betâyyü'z-Zuhûr fî veki'î'd-Dahûr*, nşr. P. Kahle und Muhammed Mustafa, A. H. 903-921/A.D. 1501-1515, *Bibliotheca Islamica*, İstanbul, 1981. Band 5^d, s. 303, str. 7-9.